

SZERBHORVÁTH GYÖRGY

A KISEBBSÉGI NYELVI JOGOK A VAJDASÁGBAN - A JOG ÉS A VALÓSÁG*

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulásától kezdve, 1918-tól, illetve 1929-től a Jugoszláv Királyság asszimiláló kisebbségpolitikát folytatott, ami a szerbhorvát nyelv erős preferálásával párosult. Fokozatosan más helyzet alakult a Tito fémjelzte délszláv szövetségi államban. A szövetségi intézmények (a pártközpont, a katonaság, a rendőrség) hivatalos nyelve a szerbhorvát/horvátszerb volt, de az adott köztársaságok, illetve tartományok maguk határozhatták meg hivatalos nyelvüket, így a Vajdaságban hivatalossá váltak a kisebbségek nyelvei (a magyar, a román, a ruszin és a szlovák). Ez különösen állt azon önkormányzatokra (községekre, szerbül: *opština*), ahol egy kisebbség számaránya nagyobb volt. Azaz anyanyelvüket használhatták a bíróságokon, a hivatalokban, dokumentumaikat két nyelven kérhették (vagyis anyanyelvükön is), megjelentek a két- vagy akár többnyelvű feliratok az utcanév- és településtáblákon stb. (Sajnos 1990 után erős hagyománya lett annak, hogy különösen a kisebbségi helységnévtáblákat átfirkálják, áthúzzák.) Az oktatási intézményekben is lehetővé vált az anyanyelvi tanulás, egyes egyetemi szakokon is. Más kérdés, és máig visszatérő, kardinális probléma, hogy az adott területen akad-e a kisebbség nyelvén beszélő szakember (bíró, tanár, hivatalnok, rendőr stb.).

1954-ben, az ún. újvidéki egyezményben határozták meg, hogy a nyelv mindkét elemét meg kell említeni, azaz a szerbet és a horvátot is. Így jött létre úgymond a szerbhorvát, illetve a horvátszerb nyelv. De különösen a rádiók, majd a tévék, általában a médiák hozták létre, terjesztették a szerbhorvát standardizált változatát. Itt különösen a szórakoztatóipar vette ki a maga részét: a (mű)népdalok, a sportsajtó, a filmek. A fiatalok esetében a katonaság vált nyelvi olvasztótégellyé, de nem voltak mellékesek az ún. önkéntes ifjúsági munkaakciók sem, az iskolások közös táboroztatásai, a nyaralások. A szerbhorvát nyelv presztízse nőtt, ám 1991 után kifejezetten negatívvá, szinte szitokszóvá vált.¹

* A tanulmány az Európai Unió finanszírozásában megvalósuló MIME-Mobility and Inclusion in a Multilingual Europe kutatási projekt részeként jelenik meg.

¹ POŽGAJ-HADŽI, Vesna – BALACIĆ Bulc, Tatjana – MIHELJAK, Vlado: Srpskohrvatki jezik iz slovenske perspektive, In: POŽGAJ-HADŽI, Vesna (ured.): *Jezik između lingvistike i politike*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2013, 37–65. p.

A döntő és pozitívnak mondható változások a Tito-érában az 1974-es szövetségi alkotmányban jelentek meg,² amely az erős szocialista narratíva mellett kihangsúlyozta a *testvériség-egység* ideológiáját; hogy a törvény előtt mindenki egyenlő, függetlenül nemzeti, faji, nemi, nyelvi, vallási hovatartozásától, iskolai végzettségétől vagy társadalmi helyzetétől (II. rész, III. fejezet, 154. szakasz). De a 170. szakasz arról is szólt, hogy a polgárnak szabad joga kifejeznie nemzeti vagy nemzetiségi hovatartozását, illetve nemzeti kultúráját, szabadon használja nyelvét és írásmódját, ám nem köteles arról nyilatkozni, hogy milyen nemzetiségű.

A későbbi viták tükrében fontos szociolingvisztikailag kiemelni azt, hogy az 1974-es szövetségi alkotmány szerint hivatalos használatban a szerbhorvát, az *ekavski* és az *ijekavski* kiejtés, valamint a cirill és latin írásmód normatívan egyenrangúak lettek. Emellett az önkormányzatokban, bíróságokon stb. is az adott kisebbség kérhette saját anyanyelvre használatát, fordítószolgálatok alakultak. Természetesen minél kisebb egy kisebbségi közösség, annál nehezebb biztosítani – akkor és ma is – az anyanyelvi tanárokat, különösen a szakiskolákban vagy az egyetemeken, de kétségtelen, hogy e téren a hatalom nem korlátozta a nyelvi jogokat. Sőt az ún. arányosság elvén – gyakran a szakmai kompetenciát sutba lökve – arra kellett ügyelni, hogy egy-egy testületben megvalósuljon a testvériség-egység, azaz az ott élő nemzetiségek képviselői közül mindenképpen legyen valaki az adott testületben.

Centralizáció és háborús helyzet Szerbiában 1990 után

Slobodan Milošević hatalomra jutása, Jugoszlávia szétesése, a háborús helyzet, Koszovó és Vajdaság tartományok megfosztása lényegi autonómiájuktól gyökeresen más helyzetet teremtett. A kisebbségek elleni atrocitások Szerbiában, azok tömeges menekülése az országból, a szerb menekültek érkezése közismerten megváltoztatták a viszonyokat minden téren. A kisebbségek megalakították saját nemzeti, érdekvédelmi pártjaikat, melyek megpróbálták kisebbségi jogaikért harcolni. Az első példa erre az aláírásgyűjtés volt 1989 decemberében a Vajdasági Magyar Demokratikus Közösség indítványára (amely akkor hivatalosan még meg sem alakult), melyben a kisebbségi jogok érvényesítését követelték a készülődő oktatási törvényben.

A már centralizált, a tartományoktól jelentős jogköröktől (államhatalmi jogaitól, így a nemzeti banktól, rendőrségtől, alkotmánybíróságtól stb.) meg-

² *Službeni list SFRJ*, 3 (1974), 1974. február 21. A kisebbségi és nyelvi rész kivonatát L.: Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1974 (1974. február 21.), <<http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/YU19740221-2.pdf>> (letöltve: 2015. 03. 02.).

fosztó új, 1990-es alkotmány³ legelső szakasza szerint „Szerbia Köztársaság⁴ a területén élő összes polgárának demokratikus állama”,⁵ azaz nem határozza meg konkrétan, mely nemzeté. A 8. szakasz szerint „Szerbia Köztársaság területén hivatalos használatban a szerb nyelv és a cirill írásmód van, a latin írásmód pedig hivatalos használatban a törvénnyel meghatározott módon van”. A 13. szakasz pedig arról szól, hogy mindenki egyenlő az állami és más szervek előtt többek közt a nyelvi és nemzeti hovatartozás alapján is.

A tartomány hatáskörei jelentősen szűkültek, ugyanakkor a JSZSZK alkotmánya és törvényei elvben még érvényben maradtak, tehát a szerb alkotmány nyelvhasználati rendelkezései *ütötték* a szövetségit. A JSZSZK-t a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság *váltja fel*, amely vállalja a jogfolytonosságot, miután azt 1992. április 27-én kiáltotta ki Szerbia és Montenegró. Alkotmánya⁶ szintén nem határozza meg nemzetiségi alapon, kiknek az állama is Kis-Jugoszlávia, de a 15. szakasz szerint „hivatalos nyelvhasználatban a szerb nyelv ekavski és ijekavski kiejtése van és a cirill írásmód van, a latin írásmód pedig az alkotmánnyal és törvényekkel összhangban”.

De már 1991-ben meghozták Szerbiában a *Hivatalos nyelvhasználatról és írásmódról szóló törvényt*,⁷ amely a szerb és a még korábbról érvényben maradt szövetségi alkotmány közti ellentmondást különös módon oldja fel: „a szerbhorvát nyelvet, amikor a szerb nyelvi kifejezésmódról van szó, az ekavskiról vagy az ijekavskiról, szerb nyelvnek is hívják (a továbbiakban: szerb nyelv)” – azaz ezzel annullálódott az alkotmányos rendelkezés a kétagú megnevezésről, és a *kisajtón* át jött be az egytagú elnevezés, s így szűnt meg a hivatalos nyelvhasználatban a szerbhorvát nyelv. Ám a szakértők szerint az a mai napig létezik.

A nyelvek harca, avagy nyelvpolitika 1991-től Szerbiában

A kérdéskör legnagyobb szerb szakértője, Ranko Bugarski egy 2005-ös tanulmányában – *A régi nyelvről és az új nyelvekről*⁸ – épp azt a kérdést fesze-

³ Ustav Republike Srbije, 1990, *Službeni glasnik RS*, 1990.1. Voltaképpen cirill betűkkel kell itt jelezni, hiszen immár ez a hivatalos írásmód: Устав Републике Србије („Службени гласник РС”, бр. 1/90).

⁴ Fontos nyelvi különbség, hogy nem Szerb Köztársaságról van szó (ez szerbül Srpska Republika lenne, amit ma a Boszniai Szerb Köztársaság használ kifejezésként), hanem Szerbia Köztársaságról.

⁵ L.: <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN019071.pdf>> (letöltve: 2015. 03. 05.).

⁶ Ustav Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SRJ*, br.1/92, 1992. 05. 01.

⁷ Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, *Službeni Glasnik RS*, br. 45/91.

⁸ BUGARSKI, Ranko: *Jezik od mira do rata*, Čigoja Štampa / XX vek, Sabrana dela, Beograd, 1997, 122–127. p.

geti, hogy 1990 után a szerbhorvát nyelvből négy nyelv *lett*, azaz az adott köztársaságokban a szerb, a horvát, majd később a bosnyák, 2007-től pedig a montenegrói is hivatalossá vált, ám lingvisztikai-kommunikációs szinten továbbra is létezik a szerbhorvát nyelv. Az egyik legismertebb horvát nyelvész, Dubravko Škiljan is ezen az állásponton volt egészen haláláig.⁹ Azaz a szerb, a horvát, a bosnyák és a montenegrói valójában politikai nyelvek, a szerbhorvát/horvátszerb dialektusai, variánsai, vagyis a sztenderd verzióban alig történt változás. *A nyelvek harca* avagy az önálló nyelvért folyó harc akár mellékes és nevetséges ügynek lenne nevezhető, de mivel a Vajdaságban is él horvát, montenegrói és bosnyák kisebbség, és jogukban is áll használni nyelvüket (így a horvát hivatalos nyelv Szabadkán, a bosnyák Novi Pazarban stb.), nem mindegy, hogy magában Horvátországban, illetve Bosznia-Hercegovinában mit tartanak sztenderd horvát, illetve bosnyák nyelvnek.

Ám nem csak a nyilvánosságban folyt/folyik vehemens szakmai és laikus vita, hogy hány nyelvről is beszélhetünk, mert ennek a gyakorlati nyelvhasználatban is következményei vannak ott, ahol a kisebbséggé váló délszlávok nyelve hivatalossá válik. A montenegróiak még két új hangot, illetve az azokat jelző betűt is bevezettek (mivel ott mind a cirill, mint a latin írásmód érvényes, így a cirillben ez a *c* és *3* betűk, latinban pedig a *š* és *ž*). Mindez nem pusztán kuriózum Szerbiában, ahová elsősorban a Vajdaságba montenegróiakat telepítettek 1945 után (főleg a németek helyére). És noha jelenleg csak egy községben, Kishegyesen hivatalos nyelv a montenegrói, a törvény értelmében a montenegrói nemzetiségűeknek jogukban áll anyanyelvüket használni, ami a gyakorlatban azt jelentené, hogy az önkormányzatban magyar–montenegrói és szerb–montenegrói (és vissza-) fordítónak kell dolgoznia. Ilyen szakember azonban nincs (utóbbi páros esetben erősen kétséges, mit jelentene a fordítás), így ad absurdum egy magyar fordíthatja le a szerb nyelvű szöveget montenegróira vagy viszont. Ráadásul egy igen kis községről van szó, a folyamatos elvándorlás miatt az állandó lakosok száma alig haladja meg a tízezret, a montenegróiak aránya kb. 20%. Egy nagyobb községben, Verbászon – ahol a montenegróiak aránya kb. 25%-os – viszont szintén jelentős politikai téma, hogy hivatalossá tegyék e nyelvet, mivel maguk a montenegróiak is megosztottak, tudniillik egy részük ugyan montenegróinak vallja magát, de anyanyelvének a szerbet tartja. A vita igen régi, mondhatni ősi arról – magán Montenegrón belül is –, hogy a montenegrói önálló nemzet-e vagy egy szerb törzs. Ugyanez a vita zajlik arról is, hogy a Vajdaságban is élő bunyevácok és sokácok horvátok-e, vagy egy horvát törzs lezármazottai, vagy éppen különálló nemzetként határozhatók meg, sőt akad olyan opció is, mely szerint katolikus szerbekről van szó. Amikor 2014 őszén

⁹ L.: ŠKILJAN, Dubravko: *Javni jeziki*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1998; ŠKILJAN, Dubravko: *Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati*, Golden Markting, Zagreb, 2002.

a szerb köztársasági elnök cirill betűs tankönyveket ajándékozott a vajdasági bunyevácoknak, még államközi vita is támadt – a horvát elnök szerint a bunyevácok horvátok, így latin betűkkel írnak, tehát az ajándékozás voltaképp sértés –, miközben a megosztott bunyevácok közt akadt olyan politikus, aki szerint mindez rendben volt. Vagyis gyakran azt látjuk, nem is a kisebbségi nyelvhasználati jogokról van szó, hanem mindennapi politikai harcról.

Bugarski szerint az 1974-esek voltak a legjobb nyelvhasználati rendelkezések, az 1990–1991-esek valamivel gyengébbek, a harmadik verzió pedig – amit majd bemutatjuk, 2006-ban hoztak létre – kifejezetten a legrosszabb. Szerinte a szerb olyan maradt, mint a szerbhorvát (nincs új helyesírás sem), s jóval kevésbé változott, mint a horvátnak, a bosnyáknak vagy a montenegróinak nevezett. De míg a szerb nyelvet többnyire békén hagyják, az írásmód tekintetében a cirill lett a *jó*, a latin a *rossz* írásmód. A viták során elhangzott, hogy a cirill esztétikai értelemben a legszebb, pragmatikus szempontból könnyebb így tanulni, mert a legtokéletesebb fonetikus írásmód is egyben a világon; *oftamológiai*lag is kiváló (óvja a szemet, a legkevésbé erőlteti meg olvasáskor); történelmileg a legősibb, már az etruszkok is ezt vették át a szerbektől; komparatív szempontból pedig felmerül: ha a horvátok elvetik a *mi* írásmódunkat, miért vegyük *mi* át az *övéket*? És ésszerűtlen is, hogy egy nyelvnek két írásmódja legyen, ez egyetlen egy nemzetnél sincs így, miért lenne hát a szerbknél? És ott a biológiai érv is: a cirill írás szerb nemzeti szentség, meg kell óvni, ha eltűnik, eltűnnek a szerbek is. Másfelől a latin írásmód kominternes-vatikáni, mondialisztikus, idegen, és ami a legrosszabb: horvát.

A latin írásmód azonban ma is használható, és gyakran a hatóságok, így a rendőrség sem tartja be adott esetben a törvényt, azaz például latin betűs leveleket küld. Ugyanakkor megbüntethetőek azok a vállalatok, amelyek csak latin betűkkel írják ki cégük nevét, bár a nemzetközi márkák esetében ez nem kötelező. Egy 2007-es minisztériumi törvénytervezet¹⁰ egyenesen „segéd-írásmódnak” nevezte volna ki „a latint a nyilvános életben”, és mint a kisebbségek és az idegen nyelvek, különösen az angol írásmódja nem a mai latinica lenne (azaz a latin horvát), hanem a nemzetközi, amit az ISO 9 nemzetközi sztenderd ír elő a cirill írásmódnak a latinra való transzformációjánál. Így abszurd példákkal is éltek, például hogy „Dord Vašington” lenne George Washingtonból, vagy „ulica Nemanjina” helyett „Nemanina”, de Szabadkán lehetne „ulica Sibirjanin Janka”, mert ott a horvát hivatalos nyelv. Ám Belgrádban nem az, így „Sibirjanin Janka” lenne.

Alább még ismertetjük a ma érvényes jogszabályokat, de előbb felvillantjuk, mivé fajultak az események. A cirill írásmód erőltetése éppenséggel nem

¹⁰ L.: BUGARSKI, Ranko: *Jezička politika u Srbiji posle 1991*, <<http://sr.scribd.com/doc/196516856/R-Bugarski-Jezi%C4%8Dka-politika-u-Srbiji-posle-1991#scribd>> (letöltve: 2015. 04. 17.).

hozott eredményeket, a belgrádi *Novosti* napilap 2015 elején arról számolt be, hogy a törvény a szerb nyelvről és írásmódról túl általános, a gyakorlatban viszont a szerb hatóságok sem tartják tiszteletben, a szerb, cirill betűs írásmód egyre kevésbé van használatban Szerbia-szerte.¹¹ A szabálysértési bírók elé elvétve kerül olyan eset, amikor valaki nehezményezi a hivatalos írásmód elmulasztását, ez is főként a magáncégek esetében fordul elő, amelyek a cégtáblán nem tüntetik fel cirill betűs írásmóddal is adataikat (a reklám lehet latin betűs, de az alapinformációkat cirillrel kell kiírni). Azt, hogy egyes közzévalások, tudományos intézetek, egyetemi karok és más, állami költségvetésből működő vagy az állam által alapított intézmények kizárólag latin betűs honlapokkal rendelkeznek, nem is szankcionálható jogi alapon. A cikk nyelvészekre hivatkozva azt is sérelmezi, semmi nem történik, ha a polgár valamelyik minisztériumban, vállalatnál latin betűs űrlapot kap, ha a közjegyző latin betűvel írja meg a szerződést, ha valamelyik állami intézmény latin betűkkel nyomtat ki valamilyen dokumentumot: „A szabálysértési bíróságokon nem emlékeznek, mikor büntettek meg ilyesmiért valakit, noha a törvény négyezertől egymillió dinárig terjedő büntetést irányoz elő, attól függően, hogy ki és milyen mértékben szegi meg az előírásokat.” Az 1991-ben hozott törvény értelmében az ellenőrzéssel azok a minisztériumok vannak megbízva, amelyek hatáskörébe a közigazgatás, közlekedés, városrendezés, oktatás, kultúra és egészségügy tartozik. A köztársasági jogalkotási titkárságon azt mondják, az érvényes törvény elvben megfelelő módon rendezi a hivatalos nyelv- és íráshasználatot. E titkárság lehetne az új törvény előterjesztője, de jelenleg semmi jel nem mutat arra, hogy valami is változni fog. Mint mondják, ők csak a hivatalos, nem pedig a köznyelv használatának ellenőrzésére hivatottak. A köznyelv használata pedig felölelné az írott médiumok, a reklámok, a magánvállalatok és a teljes oktatásügy nyelv- és íráshasználatát. Ezt viszont nagyon nehéz szabályozni, mert a magánszférát is érinti. Ám a törvényt azóta többször módosították, és a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó szabályokat sem tartják be gyakran, illetve azt sem ellenőrzik és büntetik. A szakértő Ivan Klajn úgy látja, hogy a cirill írásmód archaikussá fog válni, s egy 2014-es kutatás szerint a lakosság 47%-a a latin írásmódot használja, míg a cirillt 36%-uk, a többi mindkettőt. Ennek egyik oka, hogy az angol és egyéb idegen nyelvek, de a matematika, a kémia, a számítástechnika területén ez nem is lehetne másképp az oktatásban. A cirillt inkább Kelet- és Dél-Szerbiában használják, de még nagyobb a generációs különbség: a belgrádiak 62%-a, a 20–29 évesek 47%-a használja a latin írásmódot, míg a 70–75 évesek 60%-a inkább a cirillt.¹²

¹¹ MIĆEVIĆ, I.: Službenici neće ćirilicu, *Novosti*, 2015. január 25.

¹² KLAJN, Ivan: Ćirilica će postati arhaično pismo, *Danas*, 2014. december 16.

Nyelvpolitika és nyelvhasználat 2010 után

Milošević bukása, majd a demokrata Zoran Djindjić kormányfő meggyilkolása után az új, nacionalista kormányzat 2006-ban szövegezte meg az új szerb alkotmányt.¹³ Az alkotmány nemzetállamként definiálja Szerbiát: „A Szerb Köztársaság a szerb népnek és az itt élő valamennyi polgárnak [...] állama”.¹⁴ Vagyis kiemeli a szerb népet, de a kisebbség szót itt nem említi. A 79. szakasz határozza meg, hogy „A nemzeti kisebbségek tagjainak joguk van: a nemzeti, etnikai, kulturális és vallási sajátosságaik kifejezésére, őrzésére, ápolására, fejlesztésére és nyilvános kifejezésére; jelképeik nyilvános helyeken való használatára; nyelvük és írásuk használatára; hogy azokban a környezetekben, ahol az összlakosság jelentős számarányát képezik az állami szervek, a közmegbízattal felruházott szervezetek, az autonóm tartomány és helyi önkormányzatok szervei anyanyelvükön folytassák az eljárásokat; az anyanyelvű oktatásra az állami és az autonóm tartományi intézményekben; oktatási magánintézmények alapítására; saját nyelvükön használni családi és utónevüket; azokban a környezetekben, ahol az összlakosság jelentős számarányát képezik a hagyományos helyi elnevezéseket, az utcaneveket, a településeket és topográfiai jeleket saját nyelvükön kiírni; saját nyelvükön teljeskörű, kellő idejű és elfogulatlan tájékoztatásra, ideértve az értesítések és eszmék kifejezését, fogadását, közlését és cseréjét is; saját tömegtájékoztatási eszközök megalkotására, a törvénnyel összhangban.”¹⁵ Továbbá azt is, hogy „Az Alkotmánnyal összhangban, törvény alapján, a nemzeti kisebbségek tagjai számára a tartományi jogszabályokkal kiegészítő jogokat is meg lehet állapítani”.

A hivatalos és nyilvános kisebbségi nyelvhasználat jogainak terén tehát Szerbia még a JSZSZK-tól magasfokú sztenderdeket örökölt meg, majd ha jogilag nem is, de a gyakorlatban nagyon jelentős visszalépés történt. Mégis, miután Szerbia 2005-ben akkor még Crna Gorával egy államközösségben, ratifikálta a *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját*, az állítható, hogy sok tekintetben jobb a helyzet, mint néhány környező országban. A többször, legutóbb 2010-ben módosított 1991-es, a hivatalos nyelvhasználatról és írásmódról szóló törvény¹⁶ első szakasza szerint ugyan Szerbiában a szerb nyelv a hivatalos, a használatban pedig a cirill írásmód, a latin használatát pedig e törvény szabályozza, s ez részletezi többek közt az egyéb jogokat, így például:

¹³ A Szerb Köztársaság Alkotmánya, *A SZK Hivatalos Közlönye*, 98/2006. szám.

¹⁴ L.: <http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav_odredbe.php?id=217> (letöltve: 2015. 03. 02.).

¹⁵ L.: <http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav_odredbe.php?id=218> (letöltve: 2015. 03. 02.).

¹⁶ Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, *Službeni glasnik*, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – dr. zakon i 30/2010.

- a cirill mellett bárhol kirítható ugyanaz latin írásmóddal is, a jelként használt szavak pedig csak latinnal (4. szakasz);
- a cirill mellett latinnal is ki kell írni a közlekedési jeleket a nemzetközi és főutakon, a helységneveket és más földrajzi helyneveket (5. szakasz);
- minden hivatalos eljárás során a polgárnak joga van saját nyelvét használni (6. szakasz);
- a helyi önkormányzat területén egyenrangúan hivatalos nyelv lehet az adott nemzeti kisebbség nyelve, ahol a legutóbbi népszámlálás során aránya elérte a 15%-ot (de ezt a cenzust csak a 2010. évi módosítás vezette be); saját nyelvét használni a hivatalos és bírósági ügyekben; a nyilvános felhatalmazással bíró szervekkel való kommunikációban; a hivatalos személyes és egyéb dokumentumok tekintetében; a szavazások során a szavazólapokon és értesítőkön; a képviselőtestületekben; ha a 2%-ot nem éri el az arányuk köztársasági szinten, azon helyi önkormányzaton át kommunikálhatnak anyanyelvükön, ahol az hivatalos; annak a kisebbségnek a tagja, amelynek aránya eléri a köztársaság területén a 2%-ot, saját nyelvén fordulhat a köztársasági szervekhez is és jogában áll ezen a nyelven választ kapni (11. szakasz);
- a kisebbségieknek jogukban áll úgy használni nevüket, ahogyan azt saját nyelvükön írják (pl. a személyes dokumentumokban) (18. szakasz);
- ez érvényes a helység- és utcanevekre, a közlekedési jelekre, hivatalos értesítésekre, a vállalatokra (19. és 20. szakasz).

Fontos, hogy a már egyszer megszerzett nyelvi jogokat akkor sem lehet szűkíteni, ha az adott területen a kisebbség aránya csökken és már nem éri el a 15%-ot önkormányzati szinten vagy a 2%-ot a köztársasági szinten az újabb népszámláláson.

Tovább bővítette volna a kisebbségi nyelvhasználati jogokat a Vajdaság Autonóm Tartomány képviselőháza 2003-ban:¹⁷ így a számlákat (posta, áram stb.) ott, ahol hivatalos, az adott kisebbség nyelvén is meg kellene írni, de az alkotmánybíróság ezt hatályon kívül helyezte, így ez a határozat végül érvényét veszítette. Így az áramszámla ma is csak szerbül és cirill írásmóddal érkezik, a telefonszámla viszont szerbül, de latin írásmóddal. Ám miközben az adott önkormányzatot részben a Vajdasági Magyar Szövetség vezeti, a helyi közösséget pedig csak magyarok, s zömmel az ott dolgozók is azok, a helyi kommunális vállalat számlája is csak szerb nyelvű, bár latin betűs, akárcsak a helyi kábeltévéé is. Vagyis még ott sem alkalmazzák a törvényt, ahol erre lehetőség lenne, s ahol akad anyanyelvű kisebbségi nyelvet beszélő hivatalnok.

¹⁷ Határozat a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdések részletezéséről, *VAT Hivatalos Lapja* (Újvidék), 2003. május 22.

Ugyanakkor jogász szakértők kritikával is élnek, s hogy 2010-ig – Beretka Katinka, a szerbiai Magyar Nemzeti Tanácsnak (MNT) a korábban a kisebbségi nyelvhasználatról megbízott tanácsnoka szerint – „általában véve semmilyen egyenrangúság nem létezett a szerb és a többi hivatalos használatban lévő nyelv között (maga az alkotmány sem garantálja a nyelvi egyenlőséget, de a nyelvi diszkrimináció tilalmán túl külön nevesíti a kisebbségi, köztük a nyelvi jogokat is)”. Szerinte a törvényhozó közélet, ún. liberális megoldást fogadott el: „a törvény hatályán kívül hagyja a kultúra, a tájékoztatás, részben a magánvállalkozások, valamint az oktatás nyelvhasználatra vonatkozó lényeges kérdéseit”.¹⁸

A törvényt módosítások, az újabb törvények révén ugyan – különösen az Európai Unióhoz való csatlakozás szándéka miatt – a jogi környezet egyre jobbnak mondható. Létrehozták a „közérdekű információs és személyes adatvédelmi biztos – polgárok képviselője” címet, azaz az ombudsman hivatalát, sőt nemcsak köztársasági, de tartományi és még önkormányzati szinten is, ahová a polgárok bármiféle ügyben fordulhatnak, így nyelvhasználati ügyekben is. Viszont éppen az adatvédelmi biztos, Rodoljub Šabić állásfoglalására hivatkozva tagadhatták meg az önkormányzatok azt, hogy adatot szolgáltatassanak arról, a közigazgatásban hány kisebbségi dolgozik, mivel az úgynevezett személyes adat.¹⁹

Ám ma nem létezik köztársasági kisebbségügyi minisztérium (amely csak 2008. június 7-e és 2011. március 14-e közt működött), csak Emberi és Kisebbségügyi Iroda (ami az Államigazgatási és Helyi Önkormányzati Minisztériumhoz került), illetve a tartományi kormány oktatási, közigazgatási és nemzeti közösségi titkársága foglalkozik a kisebbségi kérdésekkel.²⁰ S folyamatos a politikai harc a köztársasági és a tartományi kormányzat között (attól függően, milyen koalíciók hol vannak hatalmon) a jogköröket illetően, de pozitív példák is akadnak. Így az alkotmánybíróság döntése értelmében megmaradt a tartomány eredeti jogköre az oktatásügy terén az óvodától az egyetemig, és épp az alkotmánybíróság ítélte meg úgy, hogy a tartománynak még többletjogai is vannak, és a kisebbség nyelvén indítható osztály az előírtól kisebb létszám esetében is, vagy a diákoknak például magyarul is joguk van felvételezni olyan egyetemi szakra, ahol szerbül fognak továbbtanulni.²¹ Ám az alkotmánybírósági döntéseket sok kritika is érte, mert az egymásnak ellentmondó jogi aktusok ütköznek egymással, és az egyes intézmények másképp határozzák meg kompetenciájukat. Ugyanakkor pozitív fejlemény, hogy az

¹⁸ BERETKA Katinka: *A hatalmi szintek közötti hatáskörmegosztás problémaköre*, PhD-értekezés, Győr, 2014, 174. p.

¹⁹ ŠABIĆ: Izjašnjavanje o nacionalnoj pripadnosti nije obavezno, *Tanjug*, 2015. augusztus 2.

²⁰ L.: <http://adattar.vmmi.org/fejezetek/2165/15_nemzetisegpolitikai_szervek_intezmenyek.pdf> (letöltve: 2015. 08. 05.).

²¹ BERETKA: *A hatalmi szintek...*, 178. p.

önkormányzatok nem csak az emberi és kisebbségi jogok érvényesítésével, hanem a védelmével és előmozdításával is foglalkoznak – ám sajnos a „gondviselés [...] *soft law* kategória”.²²

A Vajdaságban egyébként ma negyvenöt községből hétben egyedüli hivatalos nyelv a szerb; s hét egyéb nyelv hivatalos még másutt: a magyar nyelv harmincegy községben, s még három önkormányzat nyolc településén (helyi közösségében), a szlovák nyelv tíz, a román nyolc, a ruszin öt, a horvát egy, a montenegrói egy, a cseh pedig egy helyi közösségben (Vajdaságon kívül, az ún. szűkebb Szerbiában az albán három községben, a bolgár kettőben és a bosnyák háromban hivatalos nyelv). Továbbá például a horvát nyelv is több szerémségi és bácskai helyi közösségben (faluban) is hivatalos.

Ez azonban folyamatosan változik (a nyolcvanas évek hivatalos adatai szerint 23 nemzet és nemzetiség élt itt). Vajdasági szinten 539 általános iskolában folyik valamely (esetleg több) nemzetiség nyelvén oktatás, illetve 110 középiskolában – ám évről évre kevesebb a kisebbségi nyelven tanuló diák, ennek nyomán (majd) a tagozat is, és az oktatási rendszer folyamatos változásától is függ e szám, különösen a középiskolai szakok esetében (2014-ben 40-ben indult magyar nyelvű oktatás). Figyelemre méltó fejlemény, hogy a szerémségi Maradékon 2015-től újra lett magyar nyelven oktatás, amely még 1978-ban szűnt meg: 5 diák tanul egy összevont tagozaton, az iskola 190 diákja közül pedig mintegy 70-80-an tanulják választott tantárgyként a magyart.²³

A kisebbségek jogai esetében a kiindulópontnak *A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságainak védelméről szóló törvény* tekinthető,²⁴ amely nagyvonalakban, mondhatni pontatlanul határozza meg, kik tartoznak a nemzeti kisebbséghez: „minden csoport, amely számbelileg eléggé reprezentatív, bár kisebbséget képez [...] hosszantartó és szoros kapcsolatban áll a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság területével, ám olyan jellegzetességekkel bír, mint a nyelv, a kultúra, a nemzeti vagy etnikai hovatartozás, a származás vagy vallási hovatartozás, ami alapján különbözik a többségi lakosságtól, és amely csoport tagjait jellemzi az a gondolkodás, hogy együttesen tartsák fenn közös identitásukat, beleértve a kultúrát, a hagyományt, a nyelvet vagy a vallást”.²⁵ E törvény tiltja a diszkriminációt, biztosítja az egyenrangúságot, a nemzeti hovatartozás kinyilvánításának szabadságát, a személyi név megválasztását és használatát, az anyanyelvhasználat jogát, a hivatalos nyelv- és íráshasználatot, az anyanyelvű oktatást, a jogokat a kultúra és hagyomány megőrzése terén stb., továbbá a nemzeti tanácsok létrehozásáról szóló részt. A konkrét

²² *Uo.*, 179. p.

²³ VADÓCZ Márk: Maradék egy példa arra, hogy sohasem szabad feladni, *Magyar Szó*, 2015. augusztus 15.

²⁴ A JSZK *Hivatalos Lapja*, 11/2002; *Szerbia és Montenegró Államközösség Hivatalos Lapja*, 1/2003; *Alkotmányos Alapokmány és a SZK Hivatalos Közlönye*, 72/2009.

²⁵ L.: <<http://www.refworld.org/docid/4b5d97562.html>> (letöltve: 2015. 09. 01.).

tumokról külön törvények rendelkeznek, így az oktatási-nevelési törvény²⁶ a kisebbségi tagozatokról, a kisebbségek részvételéről az intézmények igazgatásában stb. Ezt bővítette a Vajdaság AT statútumának 26. szakasza, mely szerint a tartományi szervek, szervezetek munkájában a szerb nyelven és a cirill írásmódon kívül még a magyar, a horvát, a szlovák, a román és a ruszin nyelv van hivatalos használatban. Ez a tartományi szervekre (a képviselőházra, a kormányra és intézményekre) vonatkozik.

Szerbia Köztársaság jelentése az Európa Tanácsnak

Miután 2012. március 1–2-i ülésén Brüsszelben hivatalosan tagjelölti státuszt adtak Szerbiának, és a kormányzat a csatlakozás elkötelezett híve, a folyamat során igyekeznek minden elvárásnak megfelelni. Az európai integráció felé vezető úton fontos lépés volt az ET Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának (Nyelvi Kartának) ratifikálása 2005-ben. A szerb kormány 2014 decemberében nyújtotta be az Európa Tanácsnak a Nyelvi Karta végrehajtásáról szóló harmadik periodikus jelentést²⁷ a 2010–2012 közötti időszakról. A jelentést az Emberi és Kisebbségi Iroda dolgozta ki, több szerbiai és vajdasági minisztériumot, szervet, de önkormányzatokat, bíróságokat, kulturális intézményeket, a kisebbségek nemzeti tanácsait is bevonva.

A jelentés alapvetően pozitívan ábrázolja a kisebbségi jogok helyzetét, így felsorolja az adott közösségek kulturális intézményeit, rendezvényeit, médiáit. Számba veszi, hogy egy-egy kisebbségnek hány oktatási intézménye van: így 22 óvodában 4331 magyar óvodás volt 2012/13-ban, további 12 tagozat vegyes, szerb–magyar nyelvű volt 923 óvodással, egyben pedig német és magyar nyelven oktattak. (A jelentés itt kétnyelvű oktatást jelez, de hogy ez alatt mit értenek, korántsem egyértelmű.²⁸) Magyar nyelvű általános iskolai oktatás 27 önkormányzat 74 iskolájában folyt (de két év alatt 8 településen szűnt meg), a tagozatok száma 971-ről 892-re csökkent, a diákok száma pedig 15 810-ről 15 216-ra. Továbbá 22 önkormányzat 51 iskolájának 128 tagozatán 2186 diák tanulta a magyar nyelvet a nemzeti kultúra elemeivel.²⁹ 2010 és 2012 között viszont nőtt a gimnazisták száma 1119-ről 1560-ra (8 önkor-

²⁶ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2009, 52/2011 i 55/2013.

²⁷ Republika Srbija: *Treći periodični izveštaj o primeni Evropske Povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima u Republici Srbiji*, Beograd, 2014, <<http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/you/nacionalne-manjine2/multilateralni-ugovori/evropska-povelja-o-regionalnim-ili-manjinskim-jezicima/treci-ciklus/1151-treci-periodicni-izvestaj>> (letöltve: 2015. 06. 23.).

²⁸ *Uo.*, 67. p.

²⁹ *Uo.*, 72. p.

mányzat 10 gimnáziumában 71 tagozaton).³⁰ Ugyanakkor a szakiskolákban 5379-ről 5224-re csökkent a tanulók száma (12 önkormányzat 27 iskolájának 249 tagozatán). A felsőoktatásban négy helyütt tanulhatnak magyar nyelven: az újvidéki magyar tanszéken összesen 74-en, a szabadkai tanítóképzőben 138-an tanítónak, 88-an óvónőnek, míg színésznek Újvidéken szintén a négy évfolyamon húszan.³¹

A jelentés külön fejezetben foglalkozik a bíróságokra, az eljárásokra vonatkozó jogszabályokkal; mely bíróságokon hány eljárás folyt kisebbségi nyelven fordító részvételével, de hogy bárhol történt-e jogsértés, vagy egyszerűen nem volt lehetőség lefolytatni a tárgyalást a kért kisebbségi nyelven (például fordító hiányában), arról nincs szó, ahogy a következő fejezetben sem, amely az államigazgatási szervekkel kapcsolatos. Csak példaként jegyzik meg, hogy 48 655 anyakönyvi kivonatot adtak ki szerb és magyar nyelven. Szintén értékeslegesen a médiáról szóló rész, ahol sem tendenciákról, sem problémákról (így anyagiokról vagy politikai befolyásolásról) nem szólnak – azaz a jelentés alapvetően pozitív képet kíván alkotni, bizonyítván, hogy a jogi keretek megfelelnek az európai követelményeknek, és íme, ilyen a helyzet. A kisebbségi médiák felsorolása akár impozánsnak is tűnhet – miközben e sorok írásakor a privatizáció sikertelensége miatt fog megszűnni a szabadkai önkormányzati rádió (mivel ezentúl önkormányzat nem tarthat fenn médiát), annak magyar nyelvű mősora. Ugyanez érvényes a finanszírozott kisebbségi kulturális intézményekre, rendezvényekre – itt is pusztán felsorolásról van szó.

A mellékletekben, melyek a kisebbségi nemzeti tanácsoktól érkeztek, már megtudjuk a problémákat. Így az albánok beszámolnak az anyanyelvű tankönyvek hiányáról, a koszovói és albániai diplomák honosításának elhúzó-dásáról (ami miatt nem tudnak munkába állni az érintettek), az egyedüli hetilapjuk megjelenítése anyagi okok miatt veszélyben van, a törvényeket nem fordítják le albánra, ott, ahol az önkormányzat területén hivatalos nyelv az albán, a hivatalok nem kommunikálnak velük e nyelven stb. De akad pozitív példa is, a Szabadkai Közgazdasági Főiskola kihelyezett tagozatott nyitott Bujanovácon.³² A kilenc és fél oldalas albán észrevételekhez képest a Magyar Nemzeti Tanács csak két oldalnyi megjegyzést tett: hogy az egyetemeken/főiskolákon nem tanítják a magyar nyelvet, azaz az anyanyelvi szakmai terminológiát. Sőt, noha volt pozitív példa, 2013-ban az újvidéki jogi szakon megszüntették a magyar nyelvű felvételi vizsga lehetőségét. Emiatt nincs, nem lesz elég szakember, aki az egyes területeken magyarul is tudja majd a szaknyelvet magyar létére, illetve a tájékoztatásban dolgozók sem fogják magukat tudni kifejezni. Az MNT több panaszt kapott, hogy a bírósági for-

³⁰ *Uo.*, 77. p.

³¹ *Uo.*, 84. p.

³² *Uo.*, 195–204. p.

dítók nem kapták meg megfelelő juttatásukat. Nincs adekvát fordítóoktatás sem, emiatt a bírósági tolmácsok sokszor szakmaiatlanok. Késik a törvények s azok módosításainak időben való lefordítása. Panaszt tettek a tartományi ombudsmannál, mert a kataszteri hivatalok megsértik a jogot, hogy magyarul is lehessen adásvételi szerződéseket kötni,³³ ám a panaszok nyomán ezt végül orvosolták. S egyetlen jogszabály sem kötelezi a helyi szerveket, hogy a dokumentumokat a helyi hivatalos közlönyben a kisebbségek nyelvén megjelentessék, így azt meg sem teszik.³⁴

Több közösség is hasonló problémákról számolt be, továbbiakkal bővítve a listát. Így a ruszinok, hogy 15 diákot követelnek meg egy osztály indításához, illetve az adott kisebbségi nyelv oktatásához, ami túl magas szám. A szakemberhiány miatt gyakorlatilag nincs lehetőség az adott kisebbségi nyelven lefolytatni a bírósági stb. eljárásokat, így inkább lemondanak e jogukról, hogy ne húzódjon el az eljárás a végtelenségig. És ha valaki nem tartja be az erre vonatkozó törvényt, voltaképp nem szankcionálható. A Horvát Nemzeti Tanács is arra panaszkodott, hogy az oktatásban nem megoldott a nyelv oktatása, nincs megoldva a tankönyvkérdés, azok behozatala Horvátországból.

A Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága még nem hozta nyilvánosságra értékelését a 2014-es szerb jelentésről, de a nyelvi jogok területét érintő problémák a *Nemzeti kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény* alkalmazása kapcsán is jól láthatóak.

Az ET Keretegyezmény Tanácsadó Bizottságának 2014-es véleménye

A Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága 2014. június 23-án adta ki észrevételeit a kisebbségi jogok helyzetéről Szerbiában.³⁵ Az egyik legsúlyosabbnak ítélt helyzet a dél-szerbiai, többségében albánok lakta önkormányzatokban van, kevés az albán vagy albánul foglalkoztatott az önkormányzati/állami szervezetben. Ám az albánok 2011-ben részben bojkottálták a népszámlálást, ezért is nehéz a pontos cenzust megállapítani.

Itt megemlítjük, hogy Szerbiában ekkor tilos volt etnikai alapon listázni az embereket a hivatalokban, iskolákban, a rendőrségen – erre az adatvédelmi biztos külön felhívta a figyelmet. Az etnikailag részarányos foglalkoztatásról szóló törvényt mégis elfogadta a kormány és a parlament szakbizottsága. A

³³ L.: <http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/327/06102011_preporuka.pdf> (letöltve: 2015. 08. 09.).

³⁴ Republika Srbija: *Treći periodični izvešta...*, 204–206. p.

³⁵ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities – Comment of the Government of Serbia on the third Opinion of the Advisory Committee on the Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Serbia, Strasbourg – Public GVT/COM/III(20114)003.

Vajdasági Magyar Szövetség által kiharcolt módosítás szerint a közszférában dolgozók esetében kell majd begyűjteni az adatokat a nemzeti hovatartozásra, valamint az általános és középiskolai oktatás nyelvére vonatkozóan, és a nyilvántartás 2016 szeptemberében áll majd fel. Az elbocsátások és az esetleges munkaerő-felvétel esetében figyelembe kell majd venni a lakosság nemzeti összetételét, a nemzeti kisebbségekhez tartozók megfelelő arányát, illetve a hivatalos nyelveket, amelyek használatosak az önkormányzatok területén.³⁶ Ez kétségkívül előrelépés lehet, ám megmarad az örök probléma: van-e elegendő szakember, aki magyar vagy magyarul beszél? A gyakorlatban eddig is történtek visszaélések, így az oktatásban is: a románoknak szánt egyetemi ösztöndíjakra szerbek is jelentkeztek, valaki magyar léte re szerbül is oktat az iskolában, de nyelvvizsga nélkül, míg egy szerbnek le kell tennie a magyar vizsgát, ha magyarul akar oktatni, miközben meglehetősen jobban beszél magyarul, mint szerbül a magyar stb.

Az ET pozitívnak értékeli, hogy Szerbia meghozta a romákra vonatkozó akciótervét, de annak egyelőre nincs hatása, a románok helyzete nem javul az oktatás, az egészségügy, a foglalkoztatottság, a lakhatási viszonyok, a személyi okmányok, a biztonság, a nemi egyenlőség, a diszkrimináció tilalma, a roma menekültek, a tájékoztatás stb. terén, vagy akiknek nincs állandó lakhelyük sem (menekültek, Nyugatról visszadeportáltak). Szólnak arról is, hogy a bosnyákokat gyakorlatilag nem etnikai, hanem *csak* vallási közösségként kezelik a hatóságok, nem ismerve el specifikus identifikációs jellemzőiket. Az interetnikus viszonyok kapcsán – a kormányzat jelentésével ellentétben – pontos számokat közölnek az incidensekről, a fizikaiaktól kezdve a verbálisokon át az etnikai szimbólumok megrongálásáig. Az incidensek magyar áldozatainak számát is közlik (2012-ben 16, 2013-ban 9 volt).

A kisebbségek nyelvhasználati jogairól a helyi hatalmi szervekkel való kommunikációban is megjegyzéseket tesznek, így a vlachok rossz helyzetéről, bár hozzáfűzve az albánok kapcsán is, hogy egyes helyeken legalább van anyanyelvi jogsegélyszolgálat. S pozitívum, hogy a személyi igazolványok esetében tíz kisebbség nyelvén azok már kétnyelvűek, a kisebbségek vezető- és utónevét saját anyanyelvükön írják, amit szintén a tartományi ombudsmani hivatal harcolt ki.³⁷

A bíróságok kapcsán adatokat közölnek a bíróságokról – hány adott kisebbségi dolgozik bíróként, foglalkoztatottként és ülnökként. A *legjobban* a

³⁶ A kormány elfogadta a VMSZ részarányos foglalkoztatásra vonatkozó javaslatait, *Vajma.info*, 2015. július 30., <<http://www.vajma.info/cikk/vajdasag/18901/A-kormany-elfogadta-a-VMSZ-reszaranyos-foglalkoztatásra-vonatkozó-javaslatait.html>> (letöltve: 2015. 08. 02.).

³⁷ L.: <http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/1274/462_Preporuka%20Zastitnika%20gradana%20i%20Pokrajinskog%20ombudsmana.pdf> (letöltve: 2015. 08. 09.).

magyarok állnak, majd a bosnyákok, de ha az arányokat nézzük, a helyzet korántsem mondható jónak – a magyarok esetében 44 bíró van (ez az összes bíró 1,5%-a, miközben a magyarok aránya Szerbiában 3,53%, a Vajdaságban 13% volt), a foglalkoztatottak közt 223 (2,15%), míg az ülnökök közt 33 (1,1%). A kisebbségek tehát a bíróságokon súlyosan alulreprezentáltak: a bírák esetében összarányuk 4,7%, a foglalkoztatottak közt 6,36%, míg az ülnökök közt 4,13%.

A rendőrségen dolgozókról nincsenek adatok, bár pozitívumként említi a kormányzati szándékot, hogy kisebbségeket toborozzanak belügyi munkára, különös tekintettel a romákra, az albánokra, a románokra, a magyarokra és a nőkre.

A valóság és a jogsértések

A vajdasági tartományi ombudsman 2015-ös kutatásának adatai szintén egyes kisebbségek alulreprezentáltságát bizonyítják a tartományi közigazgatásban. Az 1207 foglalkoztatott 18,5%-a nem is nyilatkozott nemzeti hovatartozásáról, míg a magyarok aránya 6,38% (a tartományban 13), és emellett csak négy kisebbséghez tartozóak dolgoznak (a románok, szlovákok és horvátok szintén alul-, míg a ruszinok némiképp felülreprezentáltak).

Miközben az ún. szisztematizáció szerint a munkahelyek 63,33%-ánál feltétel valamely kisebbségi vagy idegen nyelv ismerete, ez csak 16,67%-ban valósul meg. Ugyanakkor az oktatási, jogszabály-alkotási, közigazgatási és kisebbségügyi titkárságon (amely értelemszerűen a leginkább érinti a kisebbségeket) foglalkoztatottak 30,43%-a beszél valamely kisebbség nyelvén saját bevallása szerint (magyarul 15,56%-uk, amely reprezentatívnak tekinthető, bár ez 18 foglalkoztatottat jelent).³⁸

A tartományi ombudsman kisebbségek védelmével megbízott helyettese egy 2013-ban megjelent, a nyelvi jogsértésekről szóló összefoglalójában³⁹ szintén azt emelte ki, hogy a vajdasági bíróságok háromötödében nem valósult meg a nemzetiségi közösségekhez tartozó bírák részarányos képviselete. Konkrét eseteket is említ, amikor ajánlásukra a helyi önkormányzatban igyekeztek például magyarul is beszélő anyakönyvezetőt alkalmazni, de a Szerbiai Postaforgalmi Vállalat már alaptalannak ítélte meg azt, hogy például Bácskeresztúron a postások és az ügyfélszolgálati pultnál dolgozók beszéljenek ruszinul, pedig ott hivatalos nyelv a ruszin. Az adóbevallásoknál az a probléma, hogy nincsenek is a kisebbségek nyelvén űrlapok, és ez

³⁸ *Istraživanjaj pokrajinskog zaštitnika građana – ombusmana – Poznavanje jezika i pisama nacionalnih manjina*, Novi Sad, 2015.

³⁹ VUKAŠINOVIĆ Éva: *Nyelvi jogsértések a tartományi ombudsman gyakorlatában, Létiünk*, 2013, különszám, 55–71. p.

van a diplomák honosításánál is. A többnyelvű feliratok, névtáblák kapcsán is számtalan kérelem érkezett. Külön *érdekesség* lett, amikor az újvidéki városi buszokon csak szerbül és cirill írásmóddal írták ki az útvonalat – ami nemcsak a kisebbségek jogait sérti, de a turisták többségének is értelmezhetetlen.

Másfelől kiemeli: az is gondot okoz, hogy a polgárok maguk nem ismerik jogaikat, és azt sem mindig értik meg, hogy a személynevek kisebbségi nyelven történő beírása az anyakönyvekbe nem automatikusan történik, azt külön igényelni kell.

A nemzeti tanácsok rendszere

A 2002-es kezdetektől létező nemzeti tanácsok kezdetben kis hatáskörrel bírtak, elektori rendszerben választották meg őket, így valójában 2010-től váltak fontossá az új törvény elfogadása után.⁴⁰ 2010-ben és 2014-ben választhattak maguknak nemzeti tanácsot (NT) a kisebbségek, úgy, hogy a választóknak fel kellett iratkozniuk egy külön választói listára. A választásokon listák indulhattak (pártok nem, de támogathatták a listákat), és attól függ a NT képviselőinek száma, hogy a népszámlálási adatok alapján hányan vannak (így 15-től 35 tagja lehet egy NT-nek). A legkisebb közösségek esetében még most is lehetséges az ún. elektori választás, amikor a jelöltet szervezet vagy egyesület nevesíti.

Szerbiában, illetve a Vajdaságban a kisebbségek száma és aránya folyamatosan csökken, a magyaroké látványosan az asszimiláció, az alacsony natalitás, a kivándorlás miatt. A 2002-es összeírás szerinti 293 299-ről 2011-re 253 899-re csökkent a magyarok száma, de vélhetően utóbbi szám is túlzó, mivel sokszor a külföldön élőket is összeírták – a becslések szerint ma életvitelszerűen jó, ha kétszáz ezer magyar él még Szerbiában. A magukat magyar anyanyelvűeknek vallók száma még alacsonyabb: tíz év alatt 286 508-ról 243 146-ra csökkent.⁴¹ 230 444 olyan magyar nemzetiségű élt ekkor a Vajdaságban, aki anyanyelvét is a magyarnak tartotta.⁴²

De ez a többségi nemzetre is igaz. A drasztikus csökkenés azonban több gyakorlati kérdést is felvet. A magyarok, illetve a magyar anyanyelvűek hat községben (Magyarkanizsa, Zenta, Ada, Topolya, Kishegyes és Csóka) vannak abszolút többségben, Becse községben kicsivel 50% alatt, míg ahol szám-

⁴⁰ Törvény a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól, *A SZK Hivatalos Közlönye*, 72/2009.

⁴¹ *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011 u Republici Srbiji*, Republički Zavod za statistiku, Beograd, 2012, <<http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>> (letöltve: 2015. 02. 13.).

⁴² Republika Srbija: *Treći periodični izveštaj o primeni Evropske Povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima u Republici Srbiji*, Beograd, decembar, 2014, 18. p.

szerűen a legtöbb magyar él Szabadka községben (a közösség egyötöde), ott arányuk 30% körüli.⁴³

Először a magyarok, majd a ruszinok, románok, horvátok, szlovénok, bunyevácok, bolgárok, ukránok, romák, bosnyákok, németek, egyiptomiak, görögök, macedónok és vlachok alapítottak NT-t, de több esetben az elektori rendszer miatt gyakorlatilag egypárti irányítás alá kerültek a tanácsok. 2014 októberében voltak legutóbb választások. A magyarok esetében négy lista közül lehetett választani. A szerbiai romák tíz, a bunyevácok kilenc, a románok és a ruszinok hét-hét, a szlovákok, ukránok, görögök és albánok öt-öt, az askálik, a bolgárok, a németek és a vlachok négy-négy, az egyiptomiak három, a szlovénok, a csehek és a bosnyákok pedig két-két lista közül választhattak. Elektori rendszerben a macedónok, montenegróiak és a horvát kisebbségek választottak, de akadtak, amelyek közül egy sem (például a törökök), vagy képviselőik azzal érveltek, azért nem indultak, mert ők nem is kisebbségek, mint a goranok.

A nemzeti tanácsok jogköre alapvetően négy területre vonatkozik: az oktatásra, a tájékoztatásra, a kultúrára és a nyelvhasználatra. Intézményeket, egyesületeket, alapítványokat, gazdasági társaságot alapíthatnak, a kultúra, az oktatás, a tájékoztatás, valamint a hivatalos nyelv és írásnyelv területén törvények és jogszabályok meghozatalát kezdeményezhetik (10. szakasz), nevelési, oktatási, diák- és egyetemista jóléti intézményeket alapíthatnak, és alapítói jogokat és kötelezéseket gyakorolhatnak (11. szakasz), de ugyanez érvényes kulturális intézmények (például könyvtárak, művelődési egyesületek, színházak stb.) és az adott kisebbség nyelvén tájékoztató média esetében (napilap, hetilapok, folyóiratok, tévé- és rádióállomások). Fontos, hogy a tankönyvek esetében is javaslatot tehet (14. szakasz), s ez különösen az anyanyelv, az irodalom és a történelem oktatása terén fontos. Ám az alkotmánybíróság egyes rendelkezéseket, határozatokat hatályon kívül helyezett, így a kisebbségi iskolákban az igazgató kinevezése során már nincs vétőjog az NT-knek.⁴⁴

A hivatalos nyelv és írásnyelv területén a nemzeti tanács meghatározza a helyi önkormányzatok, települések és egyéb földrajzi nevek nemzeti kisebbségi nyelvű hagyományos elnevezéseit, ha a helyi önkormányzat vagy a település területén a nemzeti kisebbségi nyelv hivatalos használatban van; a hatáskörében illetékes szervnek javasolja a helyi önkormányzat, a települések és egyéb földrajzi nevek nemzeti kisebbségi nyelven való kitézését; javasolja

⁴³ *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011 u Republici Srbiji. Verioispovest, nacionalna pripadnost i maternji jezik*, Knjiga 4. Republički Zavod za statistiku, Beograd, 2013, <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga4_Veroispovest.pdf> (letöltve: 2015. 02. 13.).

⁴⁴ L.: <http://www.ombudsmanapv.org/riv/attachments/article/1552/Godisnji_izvestaj_PZG_2014.pdf> (letöltve: 2015. 09. 06.).

a nemzeti kisebbségi nyelv és írás hivatalossá tételét a helyi önkormányzat területén; javasolja azoknak az utcák, terek, városnegyedek, tanyacsoportok, egyéb településrészek és intézmények elnevezésének megváltoztatását, melyekről megállapítást nyert, hogy a nemzeti kisebbség szempontjából kiemelt jelentőségűek; a hatáskörében illetékes szervnél intézkedéseket és tevékenységeket javasol a jogszabályok hivatalos használatban levő nemzeti kisebbségi nyelvekre való fordításának előmozdítása érdekében (22. szakasz).

A törvény tehát bőkezűnek mondható, mégis számtalan esetben a valóság mindent felülír, és az egyes közösségeken belül is feszültségek keletkeztek, mint amikor az utcanevek átnevezéséről van szó, vagy amikor a települések meghonosodott magyar nevei helyett például a Magyar Nemzeti Tanács olyan döntéseket hozott a települések régi neveinek hivatalossá tételéről magyar nyelven, amelyek időközben kikoptak a település lakosainak tudatából. Így Feketics (szerbül Feketić) magyar lakosainak egy része továbbra is e településnevet használja, s nem a hivatalossá tett Bácsfeketehegyet (és még számtalan más esetet említhetnénk). Minthogy a magyar nyelvű médiában mintegy kötelező a hivatalos magyar településnevek használata, ez gyakorlatilag a nem tájékozott olvasó, hallgató vagy néző esetében azt jelenti, hogy nem tudja, mely településről is lehet szó, hiszen a korábbi, megszokott településnevet nem használják. Ez a közlekedésben is adott esetben gondot jelenthet, és erre akadt bőven példa az utcanevek kapcsán is, például a mentős nem talál oda, hiszen új, adekvát térkép sincs az adott településről.⁴⁵

Ugyanakkor a magyarok esetében a nemzeti tanács aktivitása sok pozitívumot is hozott, és noha heves politikai csatározások is akadnak, mivel a tanácsban gyakorlatilag a legerősebb vajdasági magyar párt, a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) túlhatalma érzékelhető 2002 óta. Alig pár ellenzéki akad a 35 tagú testületben, de ez részben megváltozott a 2014-es választások, az új tanács felállása után, miután többen kiléptek vagy lemondtak, illetve megalakult a Magyar Mozgalom. Így például a kisebbségi nyelvhasználatlaltal megbízott Beretka Katinka ugyan újra a végrehajtó bizottság tagja lett, de hamarosan lemondott, ma ilyen megbízott nincs, viszont megmaradt a nyelvhasználati bizottság, ami az egyes intézmények vezetőinek kinevezésekor konkrét politikai befolyást jelent a szakmai helyett, de épp a nyelvhasználat területén történtek előrelépések.

Az MNT ugyanakkor 2014-ben létrehozta kéttagú nyelvrendőrségét, amely azt ellenőrzi, megvalósulnak-e a nyelvi jogok, és a településeket járva vizsgálják a valóságot. (28 önkormányzatról van szó, ahol a magyar nyelv hivatalos használatban van, de nemcsak a községek és városok, hanem a hozzájuk tartozó települések is sorra kerülnek majd. Emellett van három község, Nagykikinda, Pancsova és Apatin, ahol a magyar nyelv csak részben hiva-

⁴⁵ BERETKA: *A hatalmi szintek...*, 11. p

talos.) A tízhónapos projekt során nem csupán a nyelvhelyességet, hanem magukat a nyelvi jogokat és szabályokat is vizsgálják, a köztársasági és tartományi, illetve az önkormányzati szervek, közvállalatok külső feliratait és belső feliratait, úrlapokat figyelnek meg, a szóbeli kommunikáció lehetőségét is áttekintik. Az iskolákban már csak a kifüggesztett értesítéseket vizsgálhatják, de adóhivatalokban, rendőrségen már összetettebb képet lehet kapni a nyelvhasználatról.⁴⁶ Ugyanakkor a projekt eredményeiről még nem számoltak be. Ám ez nem is bizonyult kezdetben szerencsés vállalkozásnak, amennyiben egyes nacionalista szerb politikusok azzal vágtak vissza, hogy akkor lesz nyelvrendőrség a másik oldalról is, és majd azt vizsgálják, a kisebbségiek tudják-e az államnyelvet. Ebből azonban nem lett semmi, csak felesleges feszültséget szított az ügy. Ráadásul, mint utaltunk rá, annak ellenére, pénz-bírsággal sújthatók a jogsértések, és a polgárok több szervhez fordulhatnak panaszukkal (így a Magyar Nemzeti Tanács Közigazgatási Hivatalához, a köztársasági, tartományi és önkormányzati ombudsmanokhoz), ez a gyakorlatban alig működik.

Az MNT két nyelvrendőre – a magyarországi Bethlen Gábor Alap támogatásával – egyébként 31 önkormányzat 240 településén ellenőrizte a hivatalos nyelvhasználattal kapcsolatos előírások érvényesülését, az adatok feldolgozása megtörtént.⁴⁷ Ám a beszámoló a tanácson belüli konfliktusok miatt egyelőre nem nyilvános, noha a szervezet honlapja szerint a jegyzőkönyvek elolvashatóak ott.⁴⁸ Az új Magyar Nemzeti Tanács új honlapot is ígért, amelynek részeként, virtuális irodaként fog működni a Vajdasági Magyar Nyelvi Iroda,⁴⁹ de ez gyakorlatilag nem tűnik működőnek 2015 őszén.⁵⁰ Csupán egy cikkből⁵¹ tudhattuk meg, hogy a nyelvrendőrok 240 településen vizsgáldtak, de alapvetően nem a magyar feliratok nyelvhelyességét nézték, hanem azt, hogy a rendőrségen, biztosítóknak tájékoztatnak-e magyarul, kaphatók-e magyar úrlapok. A két nyelvrendőrről beszámolt tapasztalatairól is, tudniillik inkognitóban járták az intézményeket, gyakran lebuktak, nehéz volt fényképezni. Általánosságban még csak annyit mondtak: ahol több magyar él, ott tudtak magyarul intézkedni, ahol kevesebben, ott nehezen vagy egyáltalán nem.

Az MNT ugyanakkor még 2011-ben kiadott egy *Anyanyelv-használati útmutatót*⁵² a szerbiai kisebbségi nyelvi jogok kapcsán – a gyakorlati kérdé-

⁴⁶ Munkában az MNT Nyelvrendőrsége, *Vajdaság Ma*, 2014. március 21.

⁴⁷ PESEVSZKI Evelyn: Lezárt nyomozás, *Magyar Szó*, 2015. január 17., 1. és 5. p.

⁴⁸ L.: <<http://www.mnt.org.rs/nyelvrendorseg-vajdasagban>> (letöltve: 2015. 10. 01.).

⁴⁹ Korszerű újítások az MNT-ben, *Magyar Szó*, 2015. április 25–26., 5. p.

⁵⁰ L.: <<http://www.mnt.org.rs/vajdasagi-magyar-nyelvi-iroda>> (letöltve: 2015. 09. 02.).

⁵¹ PESEVSZKI: *i.m.*

⁵² BERETKA Katinka: *Nyelvi jogaink Szerbiában. Anyanyelv-használati útmutató*, Magyar Nemzeti Tanács, Szabadka, 2011.

sekről a magyar nyelvű elektronikus médiában rövid, tájékoztató jellegű reklámfilmeket adtak le –, arról, hol, milyen körülmények közt használható hivatalosan a magyar nyelv, konkrét (ellen)példákkal illusztrálva. Így onnan kezdve, miként használható a kisebbségi nyelv a községi, tartományi, állami szervek munkájában, mik a szabályok a település- és utcanevek tekintetében, az oktatásban mit hogyan (nem) szabályoz a törvény, egészen odáig, hogy a perrendtartásban, a büntető-, szabálysértési, közigazgatási eljárásban mire van joga a kisebbségeknek.

Az MNT nyelvhasználati stratégiája

A 2012–2017-re meghozott stratégia 49 oldalon tekinti át a nyelvhasználati jogokról szóló jogszabályokat, illetve a változásokat is, megállapítván, hogy „a jelenleg nagyszámú hatályos jogszabály részletesen szabályozza a hivatalos nyelvhasználat bizonyos területeit, melynek eredményeként sokszor tartalmukban egymással ellentétes jogszabályok születnek/születtek”, kezdve a *lex specialis* – *lex generalis* dilemmától a terminológiai eltérésektől; a jogtudomány nem fogalmazta meg álláspontját bizonyos terminusok jelentésével kapcsolatban, ami a gyakorlatban visszaélést eredményez; a nyelvi jogokat (ideértve a részarányos foglalkoztatás elvének betartását) sokszor csak deklarálja a jogalkotó, de nem rendel hozzá konkrét intézkedéseket, elvárásokat, büntető rendelkezéseket és pénzelési módszert, melyek révén azok gyakorlati érvényesítése lehetővé válna.⁵³

A stratégia kitér arra, hogy amíg 2003–2004-ben az önkormányzati szervezetekben átlagosan 14,7–14,9% volt a magyarok százalékaránya, addig 2007-ben ez 12,8%-ra, 2010-re pedig 12,5%-ra csökkent. A magyar anyanyelvűek száma még kisebb, csupán 12,36%.⁵⁴ A jogi lehetőségek ellenére a szóbeli kommunikáció lehetőségessége változó: a magyar többségű helységekben a teljes hivatali értekezés magyarul történik vagy történhet (bár ezzel ellentétes tapasztalatokról is tudomásunk van), a szórványtelepüléseken viszont már csak kivételesen fordulnak kisebbségi nyelven a szervekhez. Az összegyűjtött adatok arra utalnak, csökkent azok száma, akik például kétnyelvű anyakönyvi kivonatot kérnek (bár ez a trend megfordult, miután igényelhető a magyar állampolgárság). Az is jellemző, hogy „az önkormányzatok által lefolytatható elsőfokú közigazgatási eljárások 26,44%-a folyt magyar nyelven”, de a 2010-es tartományi jelentés szerint az eseteknek csak 0,63%-ában nyújtottak be magyar nyelven fellebbezést, s hogy ez a szám Szabadka (58%), Magyararkanizsa

⁵³ *A Magyar Nemzeti Tanács hivatalos nyelvhasználati stratégiája 2012–2017*, 12. p., <<http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/strategiak/nyelvhasznalati-strategia-2012-2017>> (letöltve: 2015. 09. 02.).

⁵⁴ *Uo.*, 17. p.

(35%) és Zenta (93%) területén folytatott magyar nyelvű eljárások rendkívül nagy számának köszönhető, nem pedig az egész Vajdaságban jelenlevő pozitív tapasztalatokra utal. Vagyis gyakorlatilag erre csak ott van lehetőség, ahol többen vagy relatív többségben él a kisebbség, és szakember is akad. A stratégia azt is kiemeli, hogy „az összehangolt ellenőrző-mechanizmusok hiánya nemcsak az egész felügyeleti eljárás bizonytalanságát eredményezi, hanem a felügyeleti szervek tekintélyvesztését és hatékonyságuk csökkenését”.⁵⁵

Az MNT nyelvhasználati stratégiájának javaslatai többnyire általánosak: a többnyelvűség előny, a hivatalos nyelvhasználat hatékony finanszírozására kell törekedni (fordítások, kétnyelvű táblák, űrlapok, dokumentumok stb.). Új törvény kell, éppen a finanszírozás és az ellenőrzés (büntetések) megvalósítása miatt. Ezen kívül hatásosan kell prezentálni a médiában a negatív eseteket, s tudatosítani az embereket jogaikról. Cél a szerb–magyar/magyar–szerb jogi és közigazgatási szótár létrehozása, magyar nyelvtanfolyamok, s különösen a fiataloknak szánt speciális programok szervezése, a szakfordítás támogatása, a jogi szaknyelvi továbbképzések. S kiemelt feladatul tűzték ki a Vajdasági Magyar Nyelvi Iroda létrehozását is, amely kutatással és nyelvi stratégiával foglalkozna; szakszótárakat készítenének; elméleti és alkalmazott nyelvtudományi, nyelvhasználati témákkal foglalkoznának. Ám a kérdés az> a jogi kérdések előtérbe helyezése hová vezet? Pontosabban az új Magyar Nemzeti Tanács nyelvhasználati bizottságának tagjai közt egyetlen egy nyelvész sincs, annál több jogász, márpedig a nyelvpolitika nem pusztán jogi (és politikai) kérdés, hanem lingvisztikai is.

A nyelvi tájkép

A bácskai és észak-bánáti településeken járva – illetve amelyeken interjúkat készítettünk a helyi vezetőkkel, ombudsmanokkal vagy a polgárokkal (Királyhalom, Szabadka, Topolya, Bajsa, Kishegyes, Bácsfeketehegy, Újvidék, Magyarmaidány, Mokrin) – a létező lehetséges összes verziót láthattuk a település-, utca-, intézmény-, cégnevek kapcsán. A kisebb települések esetében akad, hogy megmaradnak a nagyon régi, szerb nyelvű, latin betűs táblák, esetleg a régi táblák elé vagy mellé kerül egy újabb, amelyen cirill betűvel is szerepel, vagy az ott élő kisebbség nyelvén, de latin betűkkel nem. Az intézményekben, mint például adóhivatal, posta, rendőrség, gyakran csak cirill betűs tájékoztatókat találunk. Ott, ahol kisebbségi nyelvek is hivatalosak, akad, hogy az útjelző táblák csak cirill betűsek, vagyis a külföldiek bizonyosan nem tudnak tájékozódni. De az egyik magyar településre betévedve sem találja fel magát könnyen a turista, mert a helységnevtáblán cirill betűkkel szere-

⁵⁵ *Uo.*, 28. p.

pel és magyarul a régi/új név (Stara Moravica, azaz Bácskossuthfalva). Itt a polgárok egy része, akár csak Bácsfeketehegyen, nem az MNT által bevezetett régi/új nevet használja, hanem amit korábban megszoktak (Moravica). A vajdasági magyar sajtó ugyan következetesen a tanács által meghatározott helységneveket használja, de a polgárok java vélhetően ezeket nem tudja, nem ismeri fel, főképpen a kisebb, illetve szórványtelepülések esetében, ahol a magyarok aránya igen alacsony. A *Magyar Szó* 2015-ben heti rendszerességgel riportsorozatot indított e bánáti és dél-, nyugat-bácskai falvakról, s szinte az összesből az derül ki, hogy már csak a magukat magyaroknak vallók 10-20%-a beszél otthon a magyart (miközben a médiában megszólalókat hallva az is feltűnő, hogy a nyelvromlás milyen magas fokú, milyen sokan kevernek szerb szavakat a mondataikba, nyelvtanilag helytelen mondatokat mondanak, rossz a ragozás stb.).

Kishegyes községben pedig az a kuriózum, hogy a montenegrói nyelv is hivatalos. Miután az akkor a helyi községi tanácsban 25-ből 1 mandátummal bíró Montenegrói Párt a koalícióban való részvételért cserébe kiharcolta, hogy a montenegrói nyelv hivatalos legyen az egész község területén, ez a törvény értelmében azt vonja maga után, hogy például minden település- és utcatáblát szerbül (cirill betűkkel), magyarul és montenegróiuul is ki kell írni (ez utóbbi latin betűs). Illetve lehetőség van latin betűkkel szerbül is kiírni. A montenegróiak és szerbek lakta Lovćenacón azonban ezek csak cirill és latin betűkkel szerepelnek, az egykor csak németek által lakott falu régi, a német Sekitschből Szekiccsé (vagy Szikiccsé) vált magyar név nem. A helyiek információink szerint azonban tartanak ettől, hiszen ez *visszanémetesítené* a falut, ahogy annak sem örülnének, hogy az utcák magyar nyelvű neve is szerepelne a táblákon. A főleg magyarok lakta Kishegyes falu neve a helységnevtáblán ugyan szerb cirill és latin betűkkel, illetve magyarul is szerepel, azaz a törvény szerint, de az utcanévtáblák csak latin betűkkel szerbül és magyarul, szerb cirill betűkkel nincsenek kiírva. A szerbek, montenegróiak és magyarok lakta Bácsfeketehegyen (Feketić) is hasonlóképp konfúz a helyzet – ám mindenütt lényegi probléma, hogy új táblákra nemigen van pénz.

A nyelvi tájkép más területen is igen heterogén, így a cégtáblák esetében is – akad, ahol csak cirillel írják ki, másutt szerbül latin betűkkel és például magyarul is. Mint írtuk, amely önkormányzat területén hivatalos egy kisebbség nyelve, ott kötelező szerb nyelven cirill írásmóddal, illetve lehetőség van szerb nyelven latin betűkkel, továbbá a kisebbség(ek) nyelvén is kiírni. Ám mindegyikre leginkább nincs pénz, illetve nincs szankció sem – Vajdaság tartományban egy ellenőr működik, és például az említett Lovćenac esetében már utasította a helyi közösség tanácsát, hogy magyar nyelven is ki kell írni a helység- és utcanéveket. Ha ezt nem teszik meg, jöhet a szabálysértési feljelentés, de az ellenőr is belátja, hogy gyakorlatilag lehetetlen betartani és

betartatni a törvényt. Bár lehet pályázni, de oly kicsi a keret, hogy csupán pár településre elegendő.

Szerbül és magyarul

A tartományi kisebbségi nyelvhasználat ellenőre arról is beszámolt, hogy pályázatok révén nyelvtanfolyamok indultak egyes településeken, ahol magyarul tanulhatnak a hivatalokban dolgozók vagy például a rendőrök. Így sikerült az etnikai incidensekről elhíresült Temerinben is tanfolyamot indítani tíz személy részére. De hogy ennek mekkora a hatása, az erősen kétséges. Ám miután a vajdasági felmenőkkel az egykori magyar állampolgárok utódai is megkaphatják a magyar állampolgárságot – amennyiben tudnak valamennyire magyarul kommunikálni –, megnőtt a magyar nyelviskolák iránti igény is.

A magyar közösség, a fiatalok otthoni továbbtanulási szempontjából fontos, hogy anyanyelvükön felvételizhetnek a kisebbségiek a felsőoktatási intézményekbe a Vajdaságban (9 nyelven), erről a tartományi képviselőház döntött 2015 áprilisában.⁵⁶ Kérdés azonban, hogy erre mindenütt megvan-e a lehetőség, van-e az adott nyelvet beszélő felvételiztető tanár. Noha pontos felmérések nincsenek, az iskolaigazgatók és tanárok – különösen az olyan, szinte csak magyarok lakta településeken, mint Királyhalom, de ott is, ahol szerb osztályok is vannak az általános iskolában, mint Kishegyesen vagy Bácsfeketehegyen – arra panaszkodnak, hogy a gyerekek gyakorlatilag semmit nem tudnak szerbül. Ennek oka a médiahasználat is, mert a magyarokat követik; továbbá hogy szerb kortársaikkal alig érintkeznek, de oka az is, hogy a szerbet környezetnyelvként tanítják, nem pedig idegen nyelvként, vagyis az oktatásügyben úgy veszik, hogy a kisebbségi gyerekek tudnak valamelyest az államnyelven, s így rögtön nehezebb anyaggal indul az oktatás. Igaz, az oktatási minisztériumban külön egységet alakítottak ki, hogy a kisebbségi nyelveken tanulók új tankönyvet kapjanak, hogy hatékonyabb legyen a szerb nyelv környezetnyelvként való oktatása.⁵⁷

A kisebb magyar településeken a gazdasági okokon túl – ami az elvándorlást ösztönzi, különösen, hogy a magyar állampolgársággal, illetve az útlevéllel ez egyszerű – a továbbtanulás sem gyakori, alacsony a motiváció, aminek egyik oka a szülők alacsony iskolai végzettsége, ami rögtön strukturális hátrányt jelent a diáknak. Így a becslések szerint az 1700 lakosú Királyhalmán a 120 általános iskolás szülei között egy felsőfokú végzettségű sincs, a többség általános iskolát végzett az iskolaigazgató szerint, hasonló adatokról számolt

⁵⁶ V.ÁR: Anyanyelvükön felvételizhetnek a kisebbségiek?, *Magyar Szó*, 2015. április 9., 1. és 5. p.

⁵⁷ MH: Új szerbkönyvből tanulnak majd a magyar diákok, *Magyar Szó*, 2015. március 3., 1. és 8. p.

be a bácsfeketehegyi igazgató is az első három évfolyam tekintetében. Utóbbi helyen külön probléma az albánul beszélő romák esete, akik sem szerbül, sem magyarul nem tudnak (sokukat Németországból deportálták vissza), ezért – amíg ezt a törvény lehetővé teszi még két évig – a tanárok *lepasszolják* őket, amint ezt az iskolában a felzárkóztatással foglalkozó kisegítő pedagógus elmondta. Azaz mivel sem anyanyelvi tanár nem jut a romákra, sem a szerb vagy magyar nyelvű osztályban nem értik a nyelvet, a tanárok mintegy leminősítik a diákokat, akik speciális, egyénre szabott program szerint kell tanuljanak.

A gyakorlatban az is probléma, így a törvények, úrlapok stb. lefordítása terén, hogy nem készült el az MNT-ben, noha tervezték, az a jogi szakszótár, melynek alapján egységesen fordítanak a terminusokat. A felkeresett magyar, VMSZ-es többségű önkormányzatokban, helyi közösségekben – mint Kishegyes, Topolya, illetve Bácsfeketehegy és Bajsa – azonban arról számoltak be a helyi magyar vezetők (a képviselőtanács elnöke, az alpolgármester, a helyi közösség tanácsának elnöke, titkára vagy munkatársai), hogy a gyakorlatban itt megoldott a két- vagy akár többnyelvűség, az ülések több nyelven folynak (vagy ahogy Bajsán mondták: a mondatot szerbül kezdjük, magyarul folytatjuk és szlovákul fejezzük be), a jegyzőkönyvek is elkészülnek a kisebbség nyelvén is, vagy nem probléma a szerb megértése, a felszólalás az üléseken, illetve ha kell, akad fordító is. A tartományi szervekkel való hivatalos kommunikáció terén is együttműködést tapasztalnak, tehát gyakran magyarul írnak azoknak és magyarul kapják a választ is, ez az iskolákra is részben igaz.

Az oktatási helyzetkép

A helyi politikusok által felvázolt idillikus kép azonban szólhat pusztán a kutatóknak – a polgárok mindennapos tapasztalata, hogy nincs magyarul beszélő rendőr, adóhivatalnok, postás. A kulcskérdés természetesen az oktatás. Találkoztunk olyan iskolaigazgatóval, aki szerbül gyakorlatilag alig tud, illetve több évtizedes probléma és gyakorlat, hogy szaktanár hiányában magyarul rosszul beszélő szerb tanár ad elő, vagy éppen szerb nyelven. A tankönyvek terén is akadnak problémák, egyes feladatgyűjtemények használhatatlanok, annyi bennük a nyelvhelyességi hiba a rossz fordítás miatt.⁵⁸

Márpedig a közösség fennmaradása szempontjából kulcskérdés az oktatás, illetve az anyanyelv magas szintű tudása, s emellett természetesen az államnyelv is – aki ezt nem tudja, az nehezebben vagy épp sehogy sem boldogul a munka világában, a hivatalokban, illetve nem tanul tovább, vagy Magyarországon folytatja tanulmányait. Értelemszerűn köztük egyre több a

⁵⁸ M. K.: Tengeri folyások és egyebek, *Magyar Szó*, 2015. február 26., 9. p.

kettős állampolgárságú diák, így a közoktatásban (óvoda, általános és középiskola) 2011-től 455-ről 659-re nőtt a számuk; ezen belül a nem magyar állampolgárságú, szerbiai magyar nemzetiségűek száma 276-ról 213-ra csökkent.⁵⁹ Illetve a 2013/2014-es tanévben 49 szerbiai állampolgárságú óvodás volt Magyarországon, általános iskolás 198, szakiskolás 26, középiskolás 417, míg felsőoktatási intézményben összesen 1543-an tanultak.⁶⁰ A 2012/2013-as adat szerint 54 szerbiai állampolgár volt doktorandusz magyarországi egyetemen, értelemszerűen köztük is akadhatnak szerb nemzetiségűek.⁶¹ A külföldi magyarok körében ugyanakkor éppen a vajdasági magyarok képzettsége a legalacsonyabb. Az alacsonyabb iskolai végzettség nagyobb munkanélküliséghez is vezet, ami Szerbiában így is rendkívül magas – a hivatalos munkanélküliség 2015 augusztusában 19,2% volt.⁶²

Az alacsony natalitás és az elvándorlás magas foka miatt a magyar nyelvű oktatás egyre több helyen szűnik meg. 2015 őszén a háromból már csak két újvidéki általános iskolában indult osztály, de mindenütt egyre kevesebb a gyerek. A 2011-es népszámlálási adatok tehát már nem is igen lehetnek irányadóak. Királyhalmán 2015-ben még 30 diák ballagott el az általános iskolában, de a felső tagozatokon ősszel már csak 19–22 diák volt, míg az alsókon csak 9–15, hovatovább a faluban az utóbbi években már csak 5–7 gyerek születik. A tagozatok megszűnése pedig a tanárok munkanélküliségéhez is vezethet, sokuknak már így sincs ki az ún. normája, illetve több településen tanítanak ingázva.

A diák- és óraszám régóta akut probléma. Vukašinović Éva tartományi ombudsmanhelyettes egy 2011-es vizsgálati jelentésében egy jogellenes, de annál jellemzőbb esetre mutatott rá Temerin kapcsán, amelynek egyik következménye a magyar és szerb diákok közti interakció megszűnése volt, így a másik nyelvének, kultúrájának nem ismerése, amiből viszont incidensek jöhettek létre. Temerinben két általános iskola van, de az egyikből a magyar diákokat átirányították a másikba, miközben a tanárok állása formálisan megmaradt mindkét helyen, sőt *de jure* a diákok továbbra is ott voltak nyilvántartásban, ahol szerb tagozatok is voltak.⁶³

⁵⁹ PAPP Z. Attila: *Méltányossági szempontok érvényesülése a KIRSTAT adatgyűjtésben és adatbázisokban*, kézirat, Budapest, 2015.

⁶⁰ *Statisztikai tájékoztató évkönyv*, Budapest, 2015, 36. p., <http://www.kormany.hu/download/c/48/50000/Oktat%C3%A1si_%C3%89vk%C3%B6nyv_2013_2014.pdf> (letöltve: 2015. 09. 15.).

⁶¹ PAPP Z. Attila – CSATA Zsombor: *Aranyfészek 2013*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2013, 17. p.

⁶² L.: <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1972320/Nezaposlenost+u+Srbiji+u+brojkama.html>> (letöltve: 2015. 09. 02.).

⁶³ RS – APV – Pokrajinski ombudsman: *Preporuka*, Novi Sad, broj: I-NM-1-47/11, 2011. 10. 21.

Következtetések

A szerb kormányzat az utóbbi években elkötelezett az EU-csatlakozás mellett, s a társulási folyamat alatt folyik a jogharmonizáció, és jelentős eredmények történtek a kisebbségi nyelvhasználat tekintetében. A valóságban azonban ez a legtöbb téren nem működik, aminek oka csak részben az aligha jónak mondható gazdasági helyzet. A többségi szerb nemzet a vegyes etnikai összetételű községekben sem igen beszéli a kisebbség(ek) nyelvét, különösen nem a fiatalabbak, de ez fordítva is igaz. Általában, de főleg a szórványban jellemző, hogy a magyarok már a szerbvel keverik a nyelvet, azaz a nyelvromlás is általános jelenség. A részarányos foglalkoztatás a közigazgatásban, az állami szerveknél azért sem valósulhat meg, mert kevés kisebbségi (nyelvet beszélő) szakember van, és különben sem szankcionálják, ha nem alkalmaznak nemzetiségit. A jogsértések száma sem tűnik magasnak, ám ennek egyik oka, hogy a polgárok nem merik, nem tudják ezeket jelenteni, és jogaikkal sem élnek, mert például egy bírósági ügynek egyszerűbb és gyorsabb szerb nyelven véget vetni.

A magyarokra is különösen jellemző az alacsonyabb iskolázottság, és ezt a jog önmagában nem képes orvosolni, ahogy a negatív demográfiai folyamatokat és az emigrálást sem. Ez a beindult spirál gyakorlatilag megállíthatatlan, mégis az oktatásügyben kellene olyan lépéseket tenni, ami elősegíti, hogy a kisebbségi polgárok jobban ismerjék jogaikat, másfelől a szerb nyelv jobb megtanulásával jobban integrálódhatnak a szerbiai társadalomba, erősödhetnének munkaerőügyi pozícióik, értelmét látnák annak, hogy Szerbiában tanulnak tovább, és nem emigrálnak már középiskolásként.